

Рајомир Д. АНТОНОВИЋ*

Институт за српску културу Приштина – Лепосавић

НАСИЉЕ НАД СТАРИЈИМ ЛИЦИМА СА ПОСЕБНИМ ОСВРТОМ НА СИНДРОМ „БАБЕ РОБИЊЕ“**

Апстракт: Nasiљe у породици представља све већи правни и социолошки проблем. У оквиру насиља у породици, долази до различитих насилничких манифестација, а у позицији жртве се могу наћи жене, мушкарци, деца и стари, али у најређем броју случајева се јављају мушкарци. Nasiљe у породици се може манифестовати на различите начине, а само насиљe не мора увек подразумевати примену физичке силe, већ се може састојати у психолошком насиљу, економском насиљу и другим облицима ускраћивања одређених права.

Аутор у раду истражује насиљe над старијим особама у контексту породичног насиља, уз посебну пажњу на један од врло заступљених облика насиља и експлоатације старијих, познатог као синдром „баба робиња“. У раду ће се дати и конкретни примери из праксе са освртом на судску праксу и поступање надлежних органа у таквим и сличним ситуацијама.

Кључне речи: насиљe, старији, деца, родитељи, баба робиња.

УВОД

Светска здравствена организација даје дефиницију насиља као „употребу физичке силе или моћи, потенцијалне или стварне, усмерене против самога себе, против неког другог лица, против одређене групе лица или целокупне друштвене заједнице“. Резултат примене насиља може да буде повреда, смрт и психичко повређивање, као и потенцијално навођење на аутодеструкцију и самоповређивање.

Примена насиља је праћена намером да се акт насиља спроведе. Међутим, последице које могу да настану као резултат насиља, често нису биле намераване и настају мимо воље лица које је насиљe вршило. Кроз историју видимо да су грех и потенцијал зла део човека, који се првобитно јављају још у Старом завету за време Адама и Еве и синова им Каина и Авеља, где Ева поједе јабуку са забрањеног дрвета на наговор змије и почини грех, а Каин уби брата свога, не могавши се одупрети зависти која га обузе. У Новом завету, Јеванђеље по Матеју које казује: „Да дође на вас сва крв праведна која је проливена на земљи од крви Авеља праведнога...“, управо је поука да ће строжа казна стићи све оне који се нису уразумили после таквих примера (Матеј, поглавље 23.35).

* Научни сарадник, ORCID 0000-0001-9134-6346, antonovicr@gmail.com

** Рад је написан у оквиру научноистраживачког рада НИО по Уговору склопљеним са Министарством науке, технолошког развоја и иновација РС број: 451-03-66/2024-03 од 26. 1. 2024. године.

На насиље се може утицати са циљем његовог спречавања. Као подстицајни фактори насиља, обично се наводе социолошки, узроковани економском кризом и сиромаштвом, проблемима у социјалним и економским неједнакостима, дискриминацији појединих друштвених категорија, могу се јавити као последица конзумације алкохола и психоактивних супстанци и као веома важан узрок насилничког понашања, наводе се проблеми у детињству и породици, нарочито услед нарушености породичних односа.

Манифестације насиља могу да буду различите: као облици аутодеструкције, насиља према другим лицима и насиља према колективу. Насиље може бити физичко, сексуално, психичко одн. емоционално, економско насиље. Облици аутодеструкције се манифестују као самоповређивање и самоубиство. Суицидно понашање је понашање које је усмерено ка самоубиству. Самоповређивање је блажи облик аутодеструкције, који подразумева наношење телесних повреда самом себи. Колективно насиље обухвата структурно и економско, које се базира на тзв. социјалном плану који може подстицати организовано насиље од стране групе лица, које могу имати карактер криминалних или терористичких група (Милошевић 2005: 60).

Насиље може укључивати не само примену физичке силе, већ и друге облике поступања. Насиље је и упућивање претње и стављање до знања неком лицу да ће према њему бити примењено физичко насиље. Визуелно излагање насиљу, посебно код деце, може довести до насилног понашања, те се стога и овај вид ненасилног утицаја може сматрати обликом насиља.

Најочигледнији обрасци насиља су међуљудски агресивни обрасци, који подразумевају насиље на релацији две или више особа. Реч је о насиљу које настаје у друштвеној заједници и може укључивати било које лице које на било који начин партиципира у тој друштвеној заједници. Насиље може бити очигледно и прикривено. Насиље које има очигледни карактер подразумева насилничке обрасце понашања између два или више лица које настаје на јавним местима, док је прикривено насиље оно насиље које се врши у четири зида, далеко од очију јавности и које се од јавности прикрива. Породично насиље, као растући друштвени проблем, укључује прикривене облике насиља према партнерима, деци и старијим лицима. Међутим, треба напоменути да се данас о породичном насиљу све више говори, те оно губи свој прикривени карактер који је имало у прошлости. Насиље, у својим карактеристичним облицима, присутно је свуда око нас, па чак и у школским клупама, где се манифестује као вршњачко насиље, обухватајући насилне поступке између деце исте или сличне старосне доби, односно вршњачких група (Антоновић 2023: 184).

Фокус рада је на насиљу у породици које се врши према старијим лицима. Старење је процес биолошког карактера, који карактерише сваку живу јединку, а завршетак фазе старења настаје смрћу јединке. Старија лица, која са годинама трпе појаву разних хроничних болести, сусрећу се са бројним проблемима детерминисаним хроничним болестима, повредама и обољењима. На питање кад тачно наступа старост, тешко је дати прецизан одговор. Логично је сматрати да старост треба поистоветити са законским границама одласка у пензију, јер законодавац даје привилегију пензије старијим лицима, која више нису у активном радном односу. Међутим, то није општеприхваћен став и код многих постоје колебања

по питању кад неко лице постаје старо. Старија лица имају ниже критеријуме, па тако лица преко осамдесет година старости сматрају да старост почиње у 68. години живота, док млађа лица мисле да старост почиње у 59. години живота. На сличним становиштима стоји Одељење за плате и пензије Велике Британије, које је спровело истраживање и изнело закључке, а то су да се младост завршава у 41. години, а да старост почиње у 59. години живота.

ОДНОС ПОРОДИЦЕ ПРЕМА СТАРИЈИМ ЛИЦИМА

Породица је универзална људска заједница коју чине одрасли партнери и њихова деца, али и даљи сродници који живе са њима (Панов и др. 2011: 114). Породица има вишедимензионалну функцију и то репродуктивну, привредно – социјалну, психолошку, васпитну и функцију социјализације младих нараштаја. Породице, на основу своје структуре и организације могу бити моногамне, полигамне, патријархалне, матријархалне, потпуне и непотпуне, нуклеарне, проширене, демократске и ауторитарне и сл.

Данас су породице углавном нуклеарне и чине их родитељи са децом. У не тако давној прошлости, породице су углавном биле у проширеном саставу, па су их, поред деце и родитеља чинили још блиски крвни сродници попут деда, баба, стричева, ујака и тетака. У руралним срединама Републике Србије и данас егзистирају ове проширене породице, док у урбаним срединама породице углавном имају нуклеарну структуру.

На међународноправном нивоу, заштитом породице се баве Универзална декларација о људским правима, која у члану 16. даје гаранцију пунолетним лицима мушког и женског пола да могу ступати у брачне и породичне односе. Иста права гарантује и Међународни пакт УН о грађанским и политичким правима, као и Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода. На нивоу Републике Србије, породични односи су уређени Породичним законом („Службени гласник РС“ број 18/2005, 72/2011 и 6/2015), као и осталим законима који регулишу материју везану за породицу (Закон о наслеђивању, Закон о социјалној заштити, Кривични законик и др).

Под притиском савремених тенденција, породица у Србији налази на све већа и тежа искушења која ову најважнију друштвену јединицу воде ка потпуној девастацији. Породица је некад играла кључну улогу у друштву, пружајући основну подршку и стабилност друштвеном систему. Деца су од родитеља и других чланова породице учила здраве вредности и квалитете, који су им у каснијем животу служили као полазна тачка и оријентир правилног животног усмерења. Репродуктивна и едукативна функција породице су биле доминантне, те стога не чуди што су млади нараштаји некад били правилније усмеравани и што су у себи садржали квалитетне надзоре. Данас то није случај.

Модерна породица се суочава са бројним проблемима. Проблеми су социјалне, правне, економске, безбедносне, културолошке и друге природе, а они у садејству дају нефункционалну породицу са бројним недостацима. Проблем којим се аутор бави у овом раду је облик породичног насиља, које постаје све већи проблем

у друштву, делимично услед утицаја глобалних трендова из развијенијих делова света. Углавном се проблем породичног насиља посматра у контексту партнерског насиља, мада се породично насиље може јавити и на релацији родитеља и деце, али и млађих чланова породице према старијим. Ти шири облици насиља су својствени ширим породицама, у којима поред деце и родитеља живе и други крвни сродници (Андрић и др. 2018: 179).

Према дефиницији, породично насиље представља „облик физичког, психолошког, сексуалног или економског насиља које врши један члан породице према другом или другим члановима породице, без обзира да ли је такво понашање правно инкриминисано или није“ (Константиновић - Вилић 2013: 80). Према Истанбулској конвенцији из 2011. године, породично насиље се дефинише као „акт физичког, сексуалног, психолошког или економског насиља који могу да настану како у оквиру породице, тако и у оквиру домаћинства на релацији актуелних или бивших партнера, при том није од значаја да ли извршилац дела и жртва остварују заједницу живота у истом домаћинству“ (Мирић и др. 2017: 91).

Последице породичног насиља су веома велике и манифестују се кроз нарушавање психолошког и физичког здравља људи. Најтежи облик породичног насиља представља убиство члана породице од стране породичног насилника. Насиље може бити партнерско, може бити усмерено према деци, а може бити усмерено према родитељима, односно старијим члановима домаћинства. У овом последњем облику, реч о насиљу према старијим лицима у оквиру породице. Старост је животна доба које, само по себи, носи много потешкоћа које живот старих људи чине тешким. Управо, та чињеница старе и старије људе сврстава у врло осетљиву категорију. Често, стара и старија лица услед физичке или психолошке немоћи, не могу да сама о себи брину и старају се, те им је туђа нега и помоћ преко потребна. Нажалост, млађи немају увек разумевања за потребе и проблеме старијих, те су они често предмет занемаривања, дискриминисања и злостављања. Насиље млађих чланова породице према старијим се може огледати у физичком и вербалном злостављању, занемаривању, економском искоришћавању, радном експлоатисању ради обављања кућних и других послова („баба робиња“) и на други начин, а често овакав однос према старијима може да резултира тешким последицама по њихово физичко и психичко здравље. Међутим, не морају увек у улози злостављача да буду млађи чланови породице. У улози злостављача се могу појавити и старији чланови, вршњаци, који насиље врше такође над старијим члановима породице.

Проблемима старијих лица и питању њихове заштите, баве се и међународни нормативни акти, као што је Мадридски међународни акциони план за старење, којим се предвиђа поступање међународне заједнице у процесу заштите старијих лица и осигурања добрих услова за њихово старење. Овим актом се посебно апострофирају проблеми физичког, психолошког, економског, емоционалног и сваког другог облика занемаривања и злостављања старијих лица. План уочава израженији проблем насиља према старијим лицима женског пола, које су у вишем ризику него стари мушкарци. Циљеви који се Планом постављају теже оштој елиминацији свих облика и видова насиља према старијим лицима и пружање подршке старијима који су преживели или преживљавају насиље.

Према извештају Светске здравствене организације о насиљу и стању здравља из 2002. године, насиље према старијим лицима представља „понављајући чин услед недостатка одговарајућег поступања, које се догађа у било ком односу очекивања и поверења, које узрокује штету, бол и неприлику према старијем лицу“ (Петрушић и др. 2012: 35). До насиља према старијим лицима углавном долази злоупотребом положаја физичке и психолошке супериорности млађих лица. Млади, као физички и психолошки моћнији, имају моћ и контролу према старијим, те самим тим могу да утичу на њих и да их присиљавају на одређено чињење и понашање.

У породичном контексту, насиље према старијим лицима представља посебан облик физичког, психолошког, сексуалног и економског злостављања, које може вршити било који члан породице према старијем члану. Тим чином се старијем лицу нарушава безбедност, губи се однос међусобног поверења и манифестује се сила и надмоћ у односу на старије лице у породици (Палачковић и др. 2021: 287).

Према расположивим подацима из САД, жртве породичног насиља према старијим лицима су претежно биле припаднице женског пола (Јовановић 2008: 339). У улози извршилаца ових дела, углавном су се налазили припадници мушког пола. Међутим, у најновије време, повећава се број припадница женског пола, које врше насиље према старијим лицима у породици. Напасници у односу на старија лица су углавном њихова деца и унуци, док се у мањој мери јављају даљи сродници. Дакле, насиље према старијим лицима је углавном насиље деце према родитељима.

У Републици Србији се проблем насиља у породици посебно бави Закон о спречавању насиља у породици („Службени гласник РС“ број 94/2016. и 10/2023 – др. закон), којим се уређује спречавање насиља у породици, као и поступање државних органа и установа у спречавању насиља у породици и пружању заштите жртви. Настоји се, кроз законска решења, да се развију механизми заштите свих жртава насиља, па самим тим и старијих лица, иако она нису у Закону експлицитно наведена. Ранијом Националном стратегијом о старењу, која је престала да важи још 2015. године, посебно се разматрало питање превазилажења проблема породичног занемаривања старијих лица у Србији, као и проблема насиља према старијим лицима (Рашевић 2007: 64).

ЗАШТИТА ОД НАСИЉА ПРЕМА СТАРИЈИМ ЛИЦИМА

Кад се говори о проблему насиља према старијим лицима, мора се најпре поћи од типологије насиља коју даје Светска здравствена организација на физичко, психолошко, сексуално насиље путем лишавања одређених права и занемаривање (Вујовић 2017: 70). Као посебан вид насиља треба третирати економско насиље које се врши према старијим лицима, кад им се одузму материјална средства и тиме ускрате основна права и угрози егзистенција.

Физичко насиље подразумева употребу силе која може резултирати телесним повредама или болом код жртве. Физичко насиље може код старијих лица изазвати не само физичку бол и патњу, већ и значајну душевну бол и патњу, уз озбиљне психолошке последице, нарочито у контексту породичних насилничких односа, при чему им посебно тешко пада чињеница да насиље над њима врши особа

коју су сами одгојили, као што су дете или унуци. Код старијих лица која трпе насиље у породици су углавном видљиве последице насилничког понашања, у виду модрица, посекотина, подеротина, подлива, крвавих трагова, прелома екстремитета и сличних озледа. Само физичко насиље према старијима најчешће се врши кроз шутирање, шамарање, чупање косе, дављење, гушење, ударање шакама или песницама или неким другим предметима, попут штапова, бејзбол палица и других предмета подобних да изазову телесне повреде.

Акти потцењивања, деградирања и омаловажавања представљају психолошко насиље према старијим лицима. Овај облик насиља се може вршити разним претњама и стављањем до знања да старије лице може да буде напуштено и остављено само. Ту се може старијем лицу претити смештањем у старачки дом или сличну установу, стављањем старијег лица у социјалну изолацију, вређање, псовање, омаловажавање, забрана одржавања телефонских и других контаката са другим лицима, упућивањем критика и погрда.

Сексуално насиље према старијим лицима нарушава њихову полну слободу и њихова морална схватања (Рогина 2017: 55). Сексуално насиље је било који вид сексуалног искоришћавања или напада, који укључује приморавање на сексуални чин или друге сексуалне активности без пристанка жртве. Такав однос је поистовећен са силовањем, нежељеним додиривањем, миловањем и блудним радњама. Сексуално насиље може бити физичко, тј. конкретно, кад се старије лице конкретним радњама присиљава на сексуални однос и неконтактно, кад се насиље врши сексуалним конотацијама, слањем ласцивних порука, изјава, недоличним радњама и сличним поступцима.

Економско насиље може бити усмерено према било којој особи, не само према старијим лицима, при чему се старијим особама може одузети могућност самосталног управљања финансијама, чиме им се онемогућава набавка неопходних намирница, лекова, хране, одеће и обуће, и доводе их у подређени положај у односу на особу која их је економски обезбедила. Такво лице се може лако манипулисати, присиљавати на одређене радње и уцењивати. Економско насиље над старијим особама обухвата манипулативне радње које укључују присиљавање старијих особа да у насилникову корист пренесу новац и друге вредности. Насилник често користи методологије попут неовлашћеног отварања поште старијих особа, фалсификовања њихових потписа, крађе докумената ради даље злоупотребе у сопствене користи. (Крштенић 2009: 599).

Проблемом породичног насиља најпре се бави Закон о спречавању насиља у породици Републике Србије, док се кривичноправна заштита осигурава Кривичним закоником Републике Србије кроз инкриминацију дела породичног насиља. Кад се говори о породичноправној заштити, најпре треба истаћи став законодавца да се сваки облик породичног насиља строго мора санкционисати.

Законодавац у Србији јасно дефинише породично насиље као поступак у ком један члан породице другом члану нарушава његов физички и психолошки интегритет и душевно спокојство. Као најкарактеристичнији појавни облици породичног насиља, јављају се телесне повреде, покушај телесног повређивања, присиљавање на сексуални однос, као и сексуални однос са чланом породице млађим од

14 година живота, са немоћним лицем, злоупотребом његовог положаја и тешке ситуације, ограничење слободе кретања и комуникације, наношење увреда, омаловажавање и сваки облик дрског и безобзирног поступања.

На мети породичних насилника се углавном налазе партнери, бивши и садашњи, деца, родитељи, други блиски крвни сродници који живе у истом домаћинству, ванбрачни партнери, емотивни или сексуални партнери, као и лица која имају заједничко дете, али никад нису остварили заједницу живота (Ковачек, Станић 2017: 612).

Породични закон Републике Србије одређује пет мера које се предузимају у заштитне сврхе. То су издавање налога за исељење из породичног стана или куће, издавање налога за усељење у породични стан или кућу, без обзира на својинско-правне односе, забрана приласка члану породице на одређену удаљеност, забрана приступа у близини места становања или радног места и забрана даљег узнемиравања. Максимални рок трајања изречених мера је једна година. Зостављани члан породице, јавни тужилац и орган старатељства могу да иницирају парнични поступак у ком ће се насилном члану породице изрећи нека од наведених мера.

Кад се говори о кривичноправној заштити насиља у породици, Кривични законик инкриминише дела попут насиља у породици, које обухвата у себи угрожавање спокојства, телесног интегритета и душевног стања члана породице. Наношење телесних повреда и психолошких оштећења представљају елементе овог кривичног дела насиља у породици.

Старија лица се углавном тешко одлучују да пријаве насиље и насилника јер се ради о њима блиским лицима, њиховим најближим сродницима или лицима из њиховог непосредног окружења. Међутим, они старији који се одлуче да насилника пријаве, највише поверења су показали према државним институцијама, па се поваравају полицији. Полиција по пријему пријаве мора да изађе на лице места и предузме неопходне мере са циљем спречавања насиља. На полицији је да испита да ли је насиље било понављано у континуитету и да ли је насилник спроводио акте насиља у више наврата. Полицијски службеник мора да постави питања која се односе на само насиље, насилника и жртву. Поред узимања исказа, полицијски службеници морају да начине снимке и скице места извршења дела и да приведу насилника.

БАБА РОБИЊА И ОСВРТ НА ПРИМЕРЕ ИЗ ПРАКСЕ

Синдром „баба робиња“ карактерише данас веома распрострањену појаву, како у Србији, тако и у остатку света. Родитељи, у жељи да помогну својој деци, на себе преузимају кућне послове и бригу о унуцима, што временом за њих постаје терет који могу све теже да поднесу. У улози „бабе робиње“ се углавном јављају старије жене. Овај синдром је новијег датума и везује се за XXI век. Код синдрома „баба робиње“ код старијих жена постоји добровољност да на себе преузму терет круних обавеза које носе брига о малој деци и кућним пословима. Реално, тежина преузетих обавеза за старију особу је превелика и старија жена која је у улози „бабе робиње“ временом оронне физички и психички услед наметнутих обавеза. Најпре се јавља физичка исцрпљеност и немоћ, а потом наступају

психолошке манифестације у виду незадовољства властитим положајем и статусом у породици, док млађи чланови то породице не виде или се праве да не виде.

У физичке манифестације последица, код „баба робиња“ се јавља поремећај крвног притиска, поремећај метаболизма, повишен шећер, јављају се срчане сметње, респираторне сметње, утрнутост екстремитета, губитак свести, хроничан умор и слабост читавог организма (Linan 2009: 228)¹ У емоционалном погледу, код ових старијих жена се јављају нерасположење, nelaгодност, анксиозност, мрзовоља, опадање мотивације, осећај кривице и мањак самопоштовања, а као најтежи облици, јављају се суицидне намере.

Светска здравствена организација синдром „баба робиња“ сврстава у категорију насиља према женама и дефинише га као појаву „оптерећења старијих жена кућним пословима, пословима у домаћинству и послова бриге према деци у породици, брига о члану породице који је инвалид или има неке посебне потребе, као и затрпавањем другим обавезама, које ове жене иначе не би требало да врше и немају никакву обавезу, већ је то привид њихове добре воље, а заправо су им све те обавезе наметнуте и врше их из страха да не би изгубили наклоност своје деце“. Профил жена које трпе ову врсту насиља су жене старије доби, које су превише биле посвећене својој деци и током целог живота су настојале да својој деци помогну. Код ових жена је изражен осећај личне одговорности, врло су поуздане и имају навику да раде ове послове. Међутим, услед старости и хроничних болести, те обавезе им падају све теже и теже, али и оне саме нису свесне да их те обавезе оптерећују, а и њихова деца не осећају да их треба растеретити и дати им више слободног времена.

Поред наведеног синдрома „баба робиње“, навешћемо примере из праксе, где посебну пажњу дајемо публикацији „Насиље над старим особама“ ауторке проф. др Невене Петрушић, бивше поверенице за заштиту равноправности, и њених сарадника из 2012. године. Ауторка је навела пример шездесетоседмогодишње жене, која је трпела физичко и психолошко насиље од свог сина. Ова стара особа је најпре покушала да спас од сина насилника потражи код ћерке, али, како и она нијма имала жеље и могућности да прими мајку, уточниште је на крају пронашла у прихватишту (Петрушић и др. 2012: 69).

Са друге стране, резултати истраживања насиља у породици на простору АП Војводина, указују да је у овом делу Републике Србије овај вид насиља заступљен. У улози насилника су се углавном јављали садашњи или бивши партнери, родитељ, углавном отац, брат или сестра, син или ћерка, снаја или зет, као и неки даљи крвни сродник. Кад говоримо о насиљу према старијим лицима, старији су се нашли у 5,4 процента регистрованих случаја породичног насиља. У улози насилника према старијима нашли су се синови, ћерке, снаје и зетови. Синови насилници су регистровани у 12 случајева насиља, ћерка у два случаја, снаја у четири случаја, док је зет био насилник према старијој особи у три забележена случаја насиља.

Облици насиља према старијим лицима су психолошко насиље, претње примене физичког насиља, физичко насиље, сексуално насиље и прогањање. Највећи број

1 Превела са шпанског: Антоновић, Д, 2024.

регистрованих случајева насиља у породици је у Новом Саду и околини, а потом следе Суботица, Зрењанин, Панчево, Сомбор, Сремска Митровица и Кикинда (Николић - Ристановић 2010: 28).

Проблем породичног насиља је такође заступљен и у јужној српској покрајини Косову и Метохији. Додатно, на Косову и Метохији се као отежавајући фактор код породичног насиља јавља патријархално уређење породица, како код Срба, тако и код Албанаца. Управо, у таквим срединама се породично насиље сматра табуом и темом коју не треба јавно спомињати и о њој јавно причати. Из наведеног разлога, висока је „тамна бројка“ кривичних дела из домена породичног насиља на Косову и Метохији, а о овом проблему је отвореније почело да се говори тек у последњој деценији (Миловановић 2014: 354).

Кад се говори о насиљу према старијим лицима на простору Косова и Метохије, треба истаћи чињеницу да патријархално друштво какво је друштво у јужној српској покрајини, још увек гаји јак култ старих, те се према њима још увек, у већини случајева, опходи са дужним поштовањем и уважавањем. Ретки су случајеви насиља према старијим лицима, а током 2022. године на простору општине Подујево је косовска полиција забележила напад двојице млађих чланова породице на старијег члана породице.

У појединим деловима Републике Србије владају потпуно другачији односи према старијим лицима. Источна Србија је позната по наслеђеном обичају – правном моделу традиционалног убиства старијих људи, који се у народу назива „лапот“ или „сеницид“, који је представљао обичај убијања родитеља или старијих чланова породице кад они постану велики терет за саму породицу по питању њиховог издржавања. Овај ритуал се везује за далеку прошлост, а према мишљењу појединих етнолога (Раденковић 2003: 220), постоји сумња да ли се он икад и одигравао на простору источне Србије, или је реч о уметничкој фикцији и народној митологији. Међутим, лапот се данас третира као давнашњи и не тако популаран обичај код дела српског народа, а који се састоји у ритуалном убијању старијих чланова заједнице. Лапот се може посматрати и у ширем религијском и компаративном контексту, као ритуално жртвовање људи боговима или божанствима. Као образложење лапота у наведеном контексту, може се третирати нужна жртва, која се божанству морала принети, а логика је била да је боље жртвовати старије лице него неко младо, од којег друштвена заједница још може имати користи (Јовановић 1999: 59).

Иако се ради о одавно ишчезлом обичају, може се поставити питање односа насиља према старијим лицима и наслеђене обичајне праксе данас у источним деловима Србије. Убиство и насиље старијих лица је у другим деловима Србије било третирано као кукавички и сраман чин, док је у источној Србији лапот представљао значајан чин, у ком се син доказивао оцу тако што ће га дрвеним маљем ударити по глави преко погаче и тако га лишити живота. Највећом срамотом по целу породицу се сматрало ако син не убије оца из првог покушаја ударца маљем по глави. Дакле, културолошки посматрано, људи у источној Србији имају другачији однос и став према насиљу и убиству према старијем лицу, чиме се можда може оправдати данас заступљено породично насиље, које је нарочито интензивно у односу према старијим лицима.

ЗАКЉУЧАК

Насиље у породици представља све заступљенији правни и социолошки проблем, који има глобални карактер, са све тежим и драстичнијим последицама. Ерозија елементарних друштвених вредности и девастација породице као главне ћелије друштва, допринели су томе да породица и породичне вредности више немају доминантно место у друштву, већ се, на разне начине, покушава занемарити значај породице, а традиционалне породичне вредности оспорити. У том контексту, долази до драстичних нарушавања породичних односа, настају дисфункционалне породице у којима владају нарушени односи, а као најтежи облик дисфункционалности се јављају насилни обрасци понашања.

Аутор је у самом раду разматрао генерално проблем породичног насиља, уз посебан осврт на насиље према старијим члановима породице. Проблем насиља у породици је третиран као глобални феномен, са посматрањем свих појавних облика, манифестација и последицама, потом је третиран са аспекта партнерског насиља, а потом насиља према старијим лицима. Ту је осветљен релативно нов облик породичног насиља према старијим лицима, назван феномен „баба робиња“, који заправо указује на све чешћи вид експлоатисања старијих лица да врше кућне послове, помажу око неговања мале деце и немоћних чланова породице. Указује се на последице таквог поступања у виду потенцијалних ризика по физичко и ментално здравље и појаве аутодеструкције код старијих лица узрокованих незадовољством личног третмана.

Насиље у породици се може посматрати и као регионална појава. Не манифестује се насиље у породици свугде на исти начин. У деловима Републике Србије, у којима су још увек очуване патријархалне породице у којима се још увек негују традиционалне породичне вредности, породично насиље се манифестује у мањој мери и обиму. Овде свакако треба напоменути да у овим срединама постоји успешно прикривање појаве породичног насиља јер се породичне прилике ретко и нерадо износе у јавност, па се у таквим срединама сусрећемо са високом „тамном бројком“ ових кривичних дела. Са друге стране, у урбанијим срединама, у којима су више продрле тенденције савременог система вредности, породично насиље је заступљеније, видљивије и са драстичнијим последицама. У самом раду, аутор је начинио компарацију две српске покрајине – северне и јужне, где се уочава потпуно другачија слика по питању овог проблема. Док се у Војводини о насиљу у породици говори све више, уз неславно бележење све чешћих случајева породичног насиља, на подручју Косова и Метохије, где још увек владају патријархалне породице са традиционалним вредностима, породично насиље врло стидљиво продире, а о том проблему се још увек не говори гласно.

У самом раду је осветљен моменат правне регулативе проблема породичног насиља. Дат је приказ породичноправног и кривичноправног третмана породичног насиља, уз навођење значајних мера које је законодавац предвидео у случајевима породичног насиља.

Закључак који се намеће је да треба поштрити механизме заштите чланова породице од породичног насиља и то нарочито осетљиве категорије, као што су жене,

старија лица и деца. С обзиром на то да је породично насиље правни проблем у експанзији, чињеница је да се морају разматрати нова и ефикаснија правна решења која би сузбила даље ширење и ескалацију овог проблема. Не без основа, али се стиче утисак да, кад се говори о проблему породичног насиља, у фокус се стављају жене и насиље над њима. Под појмом породичног насиља требало би подробније третирати положај деце и старијих лица, јер и њихова физичка и психолошка инфериорност, дају насилницима ветар у леђа и омогућају им да буду виолентни према њима.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

- Андрић и др. 2018: Санела Андрић, Срђан Милашиновић, „Глобализација и партнерско насиље“, *Култура љолиса*, Нови Сад.
- Антоновић 2023: Ратомир Антоновић, „Деца као жртве и као извршиоци кривичних дела“, *Баштина* бр. 61, Институт за српску културу Приштина – Лепосавић.
- Вујовић 2017: Татјана Вујовић, „Насиље над старим особама“, *Социолошка луча*, вол. 11, Никшић.
- Јовановић 1999: Бојан Јовановић, *Тајна лажоша*, Балканолошки институт САНУ, Прометеј, Нови Сад.
- Јовановић 2008: Слађана Јовановић, „Амерички одговор на насиље у породици“, *Увод у љраво САД* (ур. Јован Ђирић), Институт за упоредно право, Београд.
- Ковачек Станић 2017: Гордана Ковачек, Станић, „Породичноправна заштита детета од насиља у породици у српском и европском праву“, *Хармонизација српског и мађарског љрава са љравом Европске уније*, Правни факултет Универзитета у Новом Саду, Нови Сад.
- Константиновић – Вилић 2013: Слободанка Константиновић – Вилић, „Насиље у породици – кривичноправно регулисање у Србији и пракса Европског суда за људска права“, *Правна клиника за заштитну љрава жена*, Аутономни женски центар, Ниш.
- Крштенић 2009: Јасмина Крштенић, „Угрожавање сигурности и повреда тајности писама и других пошиљки: кривичноправни аспект и криминогени потенцијал“, *Правни животи*, књ. 530, Удружење правника Србије, Београд.
- Linan 2009: Encarni Linan, „Sindrome de la abuela esclava“, *Psicologia*, Cordoba (Са шпанског превила: Антоновић Данијела).
- Mary 2005: Kaldor Mary, *Novi i stari ratovi: organizovano nasilje u globalizovanoj eri*, Beogradski krug, Beograd.
- Миловановић 2014: Ивана Миловановић, „Проблем насиља над женама на Косову и Метохији – усмереност на општине на централног и северног дела покрајине“, *Баштина* бр. 37, Институт за српску културу Приштина – Лепосавић.
- Милошевић 2005: Милан Милошевић, *Одбрана од љтероризма*, Свет књиге, Београд.
- Мирић и др. 2017: Филип Мирић, Бојана Голубовић, „Истанбулска конвенција као механизам за сузбијање насиља над женама и насиља у породици“, *Европско законодавство*, год. 16, бр. 61-62, Београд.
- Николић – Ристановић 2010: Весна Николић – Ристановић, *Насиље у љпородици у Војводини*, Покрајински секретаријат за рад, запошљавање и равноправност полова, Нови Сад.
- Палачковић и др. 2021: Душица Палачковић, Сандра Ђорац, Јелена Чановић, „Породично насиље над старим лицима“, *Правни систем у времену нове реалности*, Правни факултет универзитета у Приштини, Косовска Митровица.
- Панов и др. 2011: Слободан Панов, Оливер Антић, *Породично љправо & Наследно љправо*, Организација за правну едукацију и културу права „Пројурис“, Београд.
- Петрушић и др. 2012: Невена Петрушић, Наташа Тодоровић, Милутин Врачевић, *Насиље над старијим особама*, Црвени крст Србије, Београд.
- Раденковић 2003: Љубинко Раденковић, *Словенска љредања о убијању старица у контексту културе*, Матица српска, Нови Сад.

- Рашевић 2007: Мирјана Рашевић, „Национална стратегија о старењу“, *Здравствена заштитица*, вол. 36, бр. 2, Институт друштвених наука, Београд.
- Рогина 2017: Ирена Рогина, *Сексуално насиље над сјаријим особама*, Правни факултет универзитета у Загребу.
- Породични закон Републике Србије („Службени гласник РС“ број 18/2005, 72/2011 и 6/2015).
- Кривични законик Републике Србије („Службени гласник РС“ број 85/2005, 88/2005, 107/2005, 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 и 35/2019).
- Закон о спречавању насиља у породици („Службени гласник РС“, број 94 од 24. новембра 2016, 10 од 9. фебруара 2023 - др. Закон).

Ratomir D. ANTONOVIĆ

VIOLENCE AGAINST ELDERLY PEOPLE WITH SPECIAL REFERENCE
TO „GRANDMOTHER SLAVE“ SYNDROME

SUMMARY

Violence in the family is an increasing legal and sociological problem. As part of this domestic violence, there are various manifestations of violence, and women, men, children and the elderly can be found in the position of victims, but men appear in the rarest number of cases. Violence in the family can be manifested in different ways, and the violence itself does not always have to involve the use of physical force, but can consist of psychological violence, economic violence and other forms of denial of certain rights.

In the paper, the author deals with the problem of violence against the elderly within the framework of the problem of family violence, with special attention to one of the most prevalent forms of violence and exploitation of the elderly, known as the “slave grandmother” syndrome. The paper will also give concrete examples from practice with reference to court practice and the actions of competent authorities in such and similar situations.

Keywords: violence, elderly, children, parents, grandmother slave.